హాస్యోదకము

౧

రామవరము బ్రాహ్మణాగ్రహారము. ఆ గ్రామములో రామసోమయాజులగారి కుమారుడు గోపాలము మంచి తెలివితేటలు కలవాడు. చిన్నప్పటినుంచి కూడా తనయీడుకుఱ్ఱవాళ్ళకు మొనగాడు. అయిదేండ్లు చెన్నపట్టణములో ఉండి, హోటలులలో భోజనముచేసి బి. ఏ. ఆనర్సుప్యాసయి ఇంటికి రావడమువల్ల ఇప్పుడాయనకు ఊళ్ళో మాటాపలుకుబడీ ఎక్కువయింది.

సోమయాజులుగారు మంచిశ్రోత్రియుడు. కొంచెము భూవసతికలవాడు. ఆఊళ్ళో హైస్కూలు పెట్టించవలెనని యత్నముచేసేటప్పుడు నడుముకట్టిన వారిలో మొదటివాడు. "ఏమండీ బ్రాహ్మణాగ్రహారములో ఇంగ్లీషుబడి ఎందుకండీ! ఏ వేదపాఠశాలో, సంస్కృతకళాశాలో పెట్టించక మీవంటివారు ఈ ప్రయత్నము చేయడమేమిటి?" అని ఎవరో ప్రశ్నిస్తే ఆయన "నాయనా! నాలుగుబోల్లెరుఇంగ్లీషు ముక్కలువస్తేగాని బ్రదుకు తెరువులేని రోజులివి. ఏదో పెద్దలుసంపాదించి ఇచ్చినమాన్యాలుగాక, వేదాలూ శాస్త్రాలూచదువుకొని మేము ఆర్జించింది చిల్లిదమ్మిడీ కూడాలేదు. వర్ణాశ్రమధర్మాలు మారిపోయినవి. దేశకాలపాత్రాల ననుసరించి పోకుంటే ముందడుగు వేయడము మనతరమా?" అని అన్నాడు. ఏలాగయితేనేమి గ్రామములో హైస్కూలుసాగింది. ఆయనకొడుకు దానిలోనే స్కూలుఫైనలు ప్యాసయి ఇప్పుడింతవాడైనాడు. ఆనర్సుప్యాసయివచ్చినా ఆతనికి ఇంకా ఉద్యోగము దొరకలేదు.

గోపాలం సహపాఠులందరూ, హైస్కూలుచదువుతోపాటు, బ్రాహ్మణ్యముకూడా పూర్తిచేసి ముందరిజుట్లతో, సిగరెట్లు బీడీలతో తయారైనారు. పట్టణవాసముచేసి బి. ఏ. ఆనర్సుప్యాసయివచ్చిన గోపాలుడి తలమీద గోష్పాదమంతజుట్టుచూచి పిల్లకాయలేకాక వాళ్ళతలిదండ్రాదులుకూడా ఆశ్చర్యపడ్డారు.

చెన్నపట్టణమువంటి మహానగరములో అయిదేండ్లు ఉండి, మహామహుల ఉపన్యాసాలువిని, సభలలో సమితులలో మెంబరై, కొత్తకొత్తపుస్తకాలు చదివి సనాతనహిందూధర్మరహస్యములను సమగ్రముగా గ్రహించి ఇల్లు చేరాడు, గోపాలము. తనఉద్యోగముమాట ఎలాఉన్నా తనసహపాఠులను మంచిమార్గాన పెట్టడమునకు తగినయత్నము చేయాలనుకొన్నాడు. తానుగ్రహించిన సనాతనహిందూధర్మరహస్యములను తోడివాళ్ళలో ప్రచారముచేయ మొదలుపెట్టాడు. హిందూమతము ఎంతసనాతనమయిందో; ఈదేశాన ఎన్నోకొత్తమతములు మహాప్రవాహమువలె ప్రబలవేగముతో ముంచివేయడానికి వచ్చినప్పటికీ, ఇది తన ప్రత్యేకతను నిలుపుకొని, నాటిధాటిని ఏరీతిగా అతిక్రమించగలిగిందో, ఈమతమందున్న విజ్ఞానమేమిటో, అది ఏరీతిగా ఆచరణయోగ్యమయిందో, జుట్టుముడివలన, దేహమునకు ఏరీతిగా విద్యుచ్ఛక్తి కలుగుతున్నదో, బిళ్ళగోచీవల్ల లాభమేమిటో కందమూలఫలాదుల భక్షించడమువల్ల ఏరీతిగా రసాయనికశక్తి పెరుగుతుందో, ఋషులుమొదలైనవారికి మహత్వము ఎలాకలిగిందో మొదలైనసంగతులతో, గొంతెత్తి ఉపన్యాసాలు సాగించడముతోనే ఆఊళ్లో ఆబాలగోపా

లమూ విస్మితులై పోయినారు. అనతికాలములోనే ఆ ఉపన్యాసాలు పనిచేసినవి. కుఱ్ఱవాళ్ళలో జుట్లు మొదలుకొని త్రికాలసంధ్యావందనమువరకూ జరగవలసిన మార్పుజరగడము ఆరంభమయింది. కుఱ్ఱవాళ్ళల్లోనే గాక ఆడపిల్లల్లోకూడా స్నానాలు, ఏకాదశి ఉపవాసాలు ఆరంభమైనవి. ఇంగ్లీషుచదివినవాళ్ళు రెండో మదనమోహనమాలవ్యా అని, మామూలు పూర్వాచారపరాయణుల మనుకొనేవాళ్ళు రెండో ఉమామహేశ్వరపండితులనీ గోపాలాన్ని పొగడడము మొదలుపెట్టారు.

'హిందూధర్మపునరుద్ధరణమే దేశోద్ధరణము' అనే మాటతో యువకులలో వేడిపుట్టింది. అందరూ గోపాలము శిష్యులై స్వదేశమునూ, స్వధర్మమునూ ఉద్ధరించడానికి స్థిరసంకల్పులైనారు. పెద్దలందరూ గోపాలము చేస్తున్నపనిచూచి "సోమయాజులు యజ్ఞపురుషుడివంటివాడు. లక్ష్మీదేవమ్మగారు చల్లనితల్లి. ఆదంపతుల పురాకృతసుకృతము ఫలించి నేటికి పుత్రరూపేణా మూర్తీభవించింది. లేకుంటే ఈ పాడుకలికాలములో, పడుచువాడూ, ఇంగ్లీషుచదువుకొనికూడా ఇంతధర్మబుద్ధీ, ఇంతఆచారపరాయణతా కలిగి ఉండడము ఎక్కడైనా ఉన్నదా," అని గోపాలము తలిదండ్రులనూ, అతని వంశమునూ, అతనినీ, స్తుతించడము మొదలుపెట్టారు. గోపాలమంటే ఆచుట్టుపట్ల సాక్షాత్తు గీత ఉపదేశించిన గోపాలుడైనాడు. హిందూధర్మప్రచారిణి, ధూమపాననివారిణి, పూర్వాచారసంజీవిని మొదలైన సంఘాలు చాలావెలసినవి. వీటిధాటికి కాపులూ, కూలినాలిచేసి బ్రతికేవాళ్ళుకూడా బెదిరిపోయారు. ఒకనాడు మేదరిసుబ్బడు కల్లుతాగి ఇంటికి వచ్చి పెళ్ళాన్నికొట్టాడని వినగానే ఈసంఘసభ్యులలో కొందరు వాడింటికి వెళ్ళి ఏమిశిక్షవిధించారో తెలియదుగాని, మరునాడు ప్రొద్దుపొడవకుండానే ఆయిల్లాలు తనకర్రనుతీసుకొని పుట్టింటికి వెళ్ళిపోయింది. వెంకటస్వామి మిరపతోట కాపలాకువెళ్ళి సాయంత్రము తిరిగివస్తూ దారిలో గంజాయి బాగా పీల్చి మత్తెక్కి చంద్రమ్మవెంకయ్యపదము పాడుకుంటూ బ్రాహ్మణవీధిని వెళ్ళుతూ ఈసంఘసభ్యులలో ఒకడి కళ్ళబడ్డాడు. పాపము వాడి ముక్కూ, నోరూ, వారమురోజులదాకా నెత్తురుపడుతూనే ఉంది. వెంకటశాస్త్రికొడుకు బీడీకాలుస్తూ స్కూలుకువస్తుంటే గోపాలముచూచి ఆబీడీ ఆరిపోయేదాకా వాడిపిఱ్ఱమీద చురకలువేశాడు. ఈవిధముగా వైసంఘాలు గారడివాడి మామిడిచెట్టులాగు పుట్టీపుట్టకమునుపే, పూచి, పండి, గ్రామమంతా వ్యాపించినవి.

ఈసారి గోపాలముదృష్టి మరొకవైపు ప్రసరించింది. గ్రామవాసులకు మానసికముగా తగిన ఉన్నతి లభించడానికి, తానుఉద్యోగరీత్యా వెళ్ళిపోయ్యేలోగా, ఏదైనా శాశ్వతమైన నిర్మాణము ఏర్పాటుచేయాలని అతను తలపెట్టాడు. ఒకచిన్నగ్రంథాలయము ఏర్పాటుచేస్తే, పదిమందీకూడుతూఉంటారు; పత్రికలూ, పుస్తకాలూ, చదువుతారు; సభలు, ఉపన్యాసాలూ, జరుగుతవి. ఆరీతిగా ప్రపంచస్థితిగతులూ, మతవిషయములూ, విజ్ఞానవిషయములూ జనులలో వ్యాపించుతవి, అని అతనిమనసుకు తోచింది. ఇది మంచిసంకల్పమని అతని సహచరులుకూడా ప్రోత్సహించారు.

ఆహైస్కూలులో గ్రంథాలయమనే పేర ఒక పగిలిన అద్దాలబీరువా ఉన్నది. అందులో ఉన్నపుస్తకాలు, బుక్సెల్లర్సు హెడ్మాష్టరుగారికి స్పెసిమెన్ కాపీలుగా పంపిన వాచకాలూ, భూగోళశాస్త్రములూ, అట్టలూడి, పేజీలుచినిగి పాడైపోయిన వీరేశలింగంపంతులుగారి గ్రంథాలు కొన్నీ, ఆంధ్రప్రచారిణి వారినవలలుకొన్నీ తప్ప మరేమీలేవు. వివేకానందస్వామి, రామకృష్ణపరమహంస, రవీంద్రనాథఠాకూరు బొమ్మలు చెదతినగా మిగిలినభాగాలుకూడా అందులో పడిఉన్నవి. దీనిని బాగుచేయడము మంచిదని గోపాలము యత్నముసాగించాడు. కావలిసినంతమంది వెనకహంగుదారులు సిద్ధమైనారు. డొనేషన్సులిస్టు, పుస్తకాలపట్టీ, చందాలజాబితా తయారుకావడానికి ఆలస్యమేమీ జరగలేదు.

డబ్బుఖర్చులేని పనిగనక హిందూధర్మపునరుద్ధరణమునుగూర్చి యువకులుచేసే ప్రచారాన్ని పెద్దలందరూ

ఆశీర్వదించి ప్రోత్సహించారు. కాని గ్రంథాలయమంటే డబ్బులేనిదే సాగనిపని గనక, ఈచందాల జాబితానుగూర్చిమాత్రము పెద్దలసానుభూతిగాని, తోడ్పాటుగాని శూన్యమై పోయింది. రెండుమూడురోజులలోనే ఈ చందాగోల ఆఊళ్లో పెద్దలకు, చేతిలో పుస్తకమున్న యువకుడు వీధినికనబడితే, తలుపులువేసుకోనేంత భయావహమై పోయింది. తనబుద్ధికుశలతలుగాని, తనపాండిత్యప్రకర్ష గాని, చేసేప్రయత్నము గొప్పతనము గాని లవలేశమూ పనిచేయనప్పుడు ఏమిచేయడమూ అని గోపాలమునకు సందిగ్ధావస్థవచ్చింది. అతని శిష్యులలో ప్రముఖుడైన విశ్వనాథము కొంచెముసేపు ఊహించినట్లు ఊహించి "చూడు గోపాలమూ గ్రంథాలయానికి ఒకఇల్లు ముఖ్యము. పదిమందిచేరడానికి సంసారులెవ్వరూ ఇల్లు ఇయ్యరు. ముందు ఇల్లు కుదిరితేగాని మనమేమీ చేయడమునకు వీలులేదు. హైస్కూలుదగ్గర ఒకఇల్లుఉన్నది, చూశావా! ఆఇంట్లో కాపురముండే వారెవరూ లేరు. చాలాకాలమునుంచి పాడుబడిఉన్నది. అది లక్ష్మీనారాయణగారిది. ఆయనసంగతి నీకూ తెలుసును. ఈ ఊళ్లో మనబ్రాహ్మలంతా కట్టుగట్టి ఆయనను వెలివేశారు. ఆయన వసంతవరప్పాటిలో ఉన్నాడు. వడ్డీవ్యాపారమువల్ల పైసా కొంచెము గడించాడు. మనము సామదానభేదోపాయములు ఉపయోగించి ఆయనదగ్గరనుంచి ఆయింటిని లాగగలిగితే తర్వాత పని సులువవుతుంది" అనిగోపాలానికి దారిచూపించాడు.

ఈమాటలువిని గోపాలము "విశ్వనాథం! ఇది చాలాసులువైనమార్గము మనప్రయత్నసాఫల్యము అనతిదూరములోనే నాకు కన్పిస్తున్నది. లక్ష్మీనారాయణ పిసినిగొట్టు. అయినా బహిష్కారాయుధముతో మనకు వశముకాకతప్పదు ఇల్లు ఇచ్చినాసరే. ఇంటికయ్యేడబ్బు ఇచ్చినాసరే. ఈరెండువిధాలా దారికిరాకపోతాడా, ఆఊరికరణము మాచెల్లెలి పినమామగారే. చెప్పేదేమిటిక! చాకలి బంద్, మంగలి రాడు, దుకాణముమీద సరుకు దొరకదు." అని పట్టరానిసంతోషముతో విశ్వనాథము వీపుమీద తట్టినాడు.

విశ్వనాథము చూపినదారి మంచిదే. కాని అందులో ఒకరహస్యమున్నది. ఆరహస్యము దూరాననుస్ఫురిస్తూ ఉన్న స్వార్థపరత్వము. లక్ష్మీనారాయణగారి. ఇంటివెనకనే విశ్వనాథముగారి మామిడితోటఉన్నది. లక్ష్మీనారాయణ ఆఊరు విడిచిపెట్టినతర్వాత ఆయిల్లు కొనవలెనని విశ్వనాథముతండ్రి తలపెట్టాడు. లక్ష్మీనారాయణను ఆఊళ్లోనుంచి వెళ్ళగొట్టడానికికూడా ఈసంకల్పమే ప్రబలకారణముగా విశ్వనాథముతండ్రి పని చేశాడని కొందరంటారుగాని నిజము దేవుడికి తెలియవలె. తర్వాతమాత్రము ఇల్లుకొనడానికి ఒకటిరెండుసార్లు లక్ష్మీనారాయణగారి దగ్గరికివెళ్ళిమాట్లాడడము కూడా తటస్థించింది. లక్ష్మీనారాయణ చిరునవ్వు నవ్వుతూ "మీరు మంచిశ్రోత్రియులు. పల్లెటూరియింటికోసము మీదగ్గరడబ్బుతీసుకోవడము నాకు సుతరామూ ఇష్టము లేదు." అని సవినయముగా చెప్పాడు. ఈ మాటతో విశ్వనాథముతండ్రికి ఆశతోపాటు, లక్ష్మీనారాయణకు తనయందున్నభక్తిశ్రద్ధలపైని విశ్వాసము కూడా ఎక్కువయింది. తోటలో రకరకాలచెట్లు నాటించి మంచియేర్పాట్లుచేశాడు. ఇల్లుకట్టడానికి తోటలో జాగాలేదు, ఈఇల్లుకలిస్తే తోటా వృద్ధిచేయవచ్చును. కట్టినయిల్లు శ్రమలేకుండా ఏర్పడుతుంది అని ఆయనసంకల్పము. కాని రెండోసారి మాట్లాడినప్పుడు లక్ష్మీనారాయణగారు "ఆయిల్లు నిన్నటిదీ మొన్నటిదీ కాదు. తరతరాలనుంచి ఉన్నది. ఇప్పుడు దానిని అమ్మవలసిన అవసరమూ కన్పించడములేదు. అదీగాక మా తండ్రిగారు పరమపదించేటప్పుడు నాతో "నాయనా! ఎన్నికష్టాలు వచ్చినా ఆఇల్లుమాత్రము పరులపాలు చేయకు. అది మనకు తరతరాలనుంచి వస్తున్నకాణాచి." అని చెప్పాడు. ఆయిల్లువదలిపెట్టడము నాశక్తికిమించినపని. మీరు ఇంకేమిచెప్పినా నేను చేతులుకట్టుకొని నిర్వహిస్తాను. ఈమాటమాత్రము ఇక చెప్పకండి." అని ఖచితముగాచెప్పాడు. ఈమాటలకు విశ్వనాథము తండ్రి మనసులో ద్వేషముఉన్నా పైకి ఏమీ అనలేకపోయినాడు. ఆయన అనంతరము కొడుకు విశ్వనాథము తండ్రిగారి సంకల్పము ఈడేర్పవలెనని ప్రయత్నించాడు కాని లక్ష్మీనారాయణను లొంగదీసే సాధనముదొరక

లేదు. ఇప్పుడు గోపాలము సహాయముతో ఈపని సాధించవలెననితలంచి ఈదారితీశాడు. గోపాలానికి ఇదంతా తెలియదు. పనిపాటలతో కాలక్షేపము చేసుకొనే పల్లెటూరివాళ్ళకు గ్రంథాలయపు మోజు మూణ్ణాళ్ళముచ్చటే నని విశ్వనాథము తలంపు. గోపాలము ఉద్యోగముకోసము ఊరువిడిచి వెళ్ళకతప్పదు. తర్వాత "నంకో రాజా భవిష్యతి" చూతాము మనతోట సంగతి, అనే పద్ధతిమీద ఉన్న విశ్వనాథము గోపాలముతో "ఈలైబ్రెరీకి అయ్యేసొమ్ములో సగము లక్ష్మీనారాయణ పేర డొనేషన్సులిస్టులోచేర్చండి. ఎలా ఇవ్వడో చూస్తాను. లేకుంటే ఈఊళ్ళో ఇల్లువాడికి దక్కనిస్తామా?" అన్నాడు. గోపాలమూ సరేనన్నాడు. ఇక యువకులమాట చెప్పేదేమిటి? అందరూ కలసి వసంతవరప్పాడు వెళ్ళడానికి నిశ్చయించారు.

౨

వసంతవరప్పాటికి మరోపేరు వసంతారము. అది చాలా చిన్నగ్రామము. బ్రాహ్మణులయిండ్లు రెండో మూడో ఉన్నవి. ధనవంతులైన సంసారులుకూడా లేరు. అలగాజనము ఎక్కువ. ఊరి కానుకొనే మాలగూడెము ఉన్నది. ఆఊళ్ళో లక్ష్మీనారాయణగారే కొంచెము పెద్దసంసారి. కరణముగారియిల్లు ఊరిమధ్య పెరుమాళ్ళ స్తంభముదగ్గర ఉన్నది. ఇంకో వ్యాపారులఇల్లు ఉన్నది. ఆయన లక్ష్మీనారాయణగారిదగ్గర గుమస్తా.

లక్ష్మీనారాయణగారిది పూరిల్లు. పేడతో అలికి ముగ్గుపెట్టి పరిశుభ్రముగా ఉన్నది. ఇంటిముందు రెండు వీధి అరుగులు ఉన్నవి. ఇంటిచుట్టు కొణిదెకొయ్యపాతి కంచెకట్టారు. ఇంటికానుకొనే ఉత్తరపువైపున ఒక పాకఉన్నది. అందులో పశువులుఉంటవి.

లక్ష్మీనారాయణగారు ఆచుట్టుపట్లఉన్న సంసారులకూ, కూలినాళ్ళకూ అప్పులిస్తాడు. పెద్దపెద్దపట్టణాలలో మార్వాడీలు చేసేపనే ఆయన ఆపల్లెటూళ్ళో చేస్తున్నాడు. రూపాయికి నెలకు ఒకఅణా వడ్డీచొప్పున పదిరూపాయలకన్న ఎక్కువ ఎవరికీఇయ్యడు. అలగాజనముదగ్గర ఏనెలకు ఆనెలవడ్డీ తప్పకుండా పుచ్చుకుంటాడు. తీసివేతలుగాని, కొట్టివేతలుగాని ఏమీ ఉండవు. అయినవడ్డీ నిక్కచ్చిగా రావలసిందే. ఆయన దగ్గర అన్ని అంటేభయమేగాని, ఆప్రాంతాల అంతకన్నాదిక్కులేదు. కాబట్టి పాటకజనము ఆయనదయకోసము పాకులాడుతుంటారు.

లక్ష్మీనారాయణగారి వయస్సు షష్టిపూర్తిఅయింది. చర్మముకప్పిన అస్థిపంజరములాగు రక్తమాంసహీనమైన ఆయన శుష్కశరీరముచూస్తే ఈ బ్రాహ్మడు కడుపునిండా తిండికూడా తినడామేమిటని తోస్తుంది. ఆశరీరానికితోడు మెడలో రుద్రాక్షలతావళమూ, పెరిగినగడ్డమూ, బట్టతలా, మనిషిలో జీవరసముగాని, దయాదాక్షిణ్యాలుగాని లేవనేఊహను దృఢపరుస్తవి. గానుగలోపడి నలిగినలిగి తనలోని రసాన్ని వెలువరించి నుసినుసై, చివరకు తానేవంటచెఱుకై ఆరసాన్ని కాచి శుష్కముచేసే చెఱుకువంటిది ఆయనబ్రదుకు. డబ్బుకోసము తనదగ్గరకు వచ్చేమానవులను పీల్చిపిప్పిచేయడానికి తనలోని మానవత్వమునూ, మార్దవమునూ పిండి ఇచ్చివేసి సాహుకారుతనము సంపాదించాడు. అందుచేత ఆయనవ్యాపారము ఆయన రూపురేఖలలో కూడా మూర్తీభవించింది. ఆయనవాలకముచూస్తే, మానవసమాజములోని కారుణ్యమును నాశనముచేయడానికి అభిచారహోమముద్వారా తయారైన ఋణపిశాచము కాబోలునని తోస్తుంది. అయినా ఆయనలో దయలేకపోలేదు. అది ఇతరులకు దుర్లభముగా ధనపిశాచి కౌగిటిలో ఉక్కిరిబిక్కిరౌతున్నది.

వేసవికాలము. అప్పుడే ప్రొద్దుపొడిచింది. లక్ష్మీనారాయణగారు దంతధావనాదికము నిర్వర్తించుకొని, పైఅంగవస్త్రముతో, వచ్చి వీధిఅరుగు చాపమీద కూర్చున్నాడు. ఆయనముందు ఒకసందుగాపెట్టె ఉన్నది. అంతక్రితమే గుమాస్తావచ్చి తనయెటువాలు వ్రాతబల్లదగ్గరకూర్చుని, ఏవోఖాతాబుక్కులు, పక్కనున్న జాజిచెక్కల బీరువానుంచితీసి బయటపడవేసి సులోచనాలు తుడుస్తూ భక్తచింతామణిలోని పద్యాలు మెల్లగా గొణుగుకొంటున్నాడు.

అప్పుడే జనముకూడా కొంతమంది వచ్చారు. కొందరు మాలవాళ్ళు అరుగులపక్కనా, నడవలోనూ ఉన్నారు.

కొంతసుందివడ్డీ కొంత తీసివేయవలసిందని బలవంతపెట్టడముకోసమూ, కొంతసుంది తమకున్న యిబ్బందులు చెప్పుకోవడానికీ వచ్చినట్లు కనబడుతుందిగాని, వాళ్ళ వాలకము పట్టిచూస్తే ఋణము తీర్చడానికి ఒక్కరూ వచ్చినట్లు కనబడదు.

లక్ష్మీనారాయణ ఏదో ఖాతాపుస్తకము తీసి చూస్తున్నాడు. గోపాలము తనగుంపుతో అక్కడికి సిద్ధమైనాడు. అపరిచితులైన యువకులగుంపు రావడముచూసి లక్ష్మీనారాయణ కొంచెము చిడిముడిపడ్డాడు. గుమాస్తా మాత్రము 'రండి దయచేయండి' అని ఆహ్వానించాడు.

వచ్చినవారందరూ అయిదారుగురున్నారు. వచ్చి అరుగుమీదకూర్చున్న లక్ష్మీనారాయణగారికి నమస్కారము చేశారు. ఆయనముఖము ఎందువల్లనో నల్లబడిపోయింది. అయినా మనస్సులోనిపికరు బయటపడకుండా మర్యాదకు "రండి కూర్చోండి" అన్నాడు.

అందరూ అరుగుమీద సర్దుకొనికూర్చున్నారు.

"ఏవూరి నుంచి వస్తున్నారు?" అని అడిగాడు గుమాస్తా.

"రామవరమునుంచి."

గుమాస్తా మళ్ళీఒకసారి తనసులోచనాలు తుడుస్తూ "ఏమిపనిమీద?" అని ప్రశ్నించాడు.

గోపాలము గుమాస్తావైపుచూస్తూ జనుల అజ్ఞానమూ, గ్రంథాలయముల అవసరమూ, ఉపయోగమూ, తాము చేయదలచుకొన్న కార్యము జనులకు ఏవిధముగా విజ్ఞానసాధనమవుతుందో, మొదలైన సంగతులతో కొంచెం ఉపోద్ఘాతముసాగించి తాను వేసుకున్నలిస్టు లక్ష్మీనారాయణగారిముందు పడవేయడానికి ఇటు తిరిగాడు. ఇంతవరకూ గుమాస్తాతో మాట్లాడుతూఉన్నా, తనమాటలు లక్ష్మీనారాయణను ఉద్దేశించే అని, అతగాడు తన ఉపన్యాసముతో లొంగితీరుతాడని గోపాలముతలంపు. కాని ఉపన్యాసము దానిపాళాన అది జరుగుతునే ఉన్నది. లక్ష్మీనారాయణమాత్రము పెడమొగముపెట్టి ప్రక్కన ఉన్నముసలిదానితో మాట్లాడుతున్నాడు. గోపాలము చందాలిస్టు ఇటుపడవేయడానికి తిరిగేటప్పటికి లక్ష్మీనారాయణ ఆముసలిదానితో "చూడు నన్నుచంపకు. ఏదో కొంతఇచ్చిమాట్లాడడము మంచిదిగాని మొదటనే బేరమా? అసలు ఫాయిదాలతో సిబాకి ఏడురూపాయల రెండణాలయింది ఆరెండణాలుకాదుగదా ఒకదమ్మిడీ కూడా నచ్చినాసరే నేను తగ్గించను." అంటున్నాడు.

గోపాలము ఏమీమాట్లాడలేదు. రెండణాలు తీసివేయడమునుగూర్చి ముసలిదానికి లక్ష్మీనారాయణకు హోరాహోరి వాగ్వాదము జరిగింది. వారిద్దరూ స్థిరసంకల్పముతో నేఉన్నారు. ముసలిది తగ్గించకపోతే వీలులేదంటుంది. లక్ష్మీనారాయణ ససేమిరాఅంటాడు. ఈ వాగ్వాదముతో తనపని ఆలస్యమవడముచూచి గోపాలము ఇక ఊరకుండలేక 'మాసంగతి' అని రెండుమూడుసార్లుఅన్నాడు. అన్నప్పుడల్ల ముఖము ఇటుత్రిప్పి సరే ఇదిగో—అనిఎవరితోనో సంభాషణకు దిగేవాడు.

గోపాలానికి అసహ్యంతోపాటు కోపము కూడా కలుగుతున్నది. అవసరముగనుక ఏమీఅనలేక పోయినాడు. అదీగాక వచ్చేది స్వల్పముకాదు. తనప్రయత్నమంతా దీనిమీద ఆధారపడిఉన్నది. అందువల్ల లేని సహనము తెచ్చుకొని ఏదో 'మమ' అనిపించుకొని వెళ్ళదామని చూస్తున్నాడు. లక్ష్మీనారాయణ ముఖము ఇటుకేసిత్రిప్పకుండా అలవనానుకొని కూర్చున్న మాలలచ్చిగాణ్ణి చూచి "ఏమిరా! నీదుంపతెగ, నన్ను ఏమి తిప్పలు పెడుతున్నావురా! తీసుకొన్న రెండురూపాయిలూ ఇవ్వకపోవడము అలాఉండగా వడ్డీకూడా జమలేదు. పైగా మళ్ళీ డబ్బు ఇమ్మని వచ్చావా?" అన్నాడు.

లచ్చిగాడు వెంటనే "వడ్డీతేకుండా వస్తానా?" అంటూ బట్టకొంగుముడివిప్పి మూడణాలుతీసి అక్కడపెట్టాడు.

"మూడు నెలలవడ్డీ ఏది?" అన్నాడు లక్ష్మీనారాయణ ఆడబ్బులుతీసి లెక్కపెట్టి పెట్టిలో వేసుకొంటూ.

"కామందులోరు రచ్చించాలి. ఈమూడణాలైనా వారమురోజులనుంచి తిరిగి తిరిగి బతిమాలితే ఆయన కడుపుచల్లగుండ ఏలాగో ఈవాళ ఇచ్చాడు.

"అల్లాగే తక్కినడబ్బులుకూడా తేలేకపోయావా మరి?"

"కామందులోరిదగ్గర మాటబడనామీ పడతానా! చూశాను బాబయ్యా! ఏంచేసినా లాభం లేకపోయింది. ఈనాళ్ళ కూటికి గింజలుకూడాలేవు. పిల్లలు మలమలమాడుతున్నారు. తమ రేదైనా దయచేస్తేఉంది. లేకపోతే నాతిప్పలు పెరమాళ్ళ కెఱుక."

"అబద్ధమాడతా వేమిరా? అదిగో ఆవైపున ఒక ముడిఉన్నది. విప్పు." అని తలఊపుతూ కళ్ళెఱ్ఱచేసి అన్నాడు లక్ష్మీనారాయణ.

రెండోముడి ఇంటికి గింజలు తీసుకొని వెళ్ళడానికని ఉంచుకొన్నడబ్బులు లక్ష్మీనారాయణ అప్పుఇస్తాడనే నమ్మకము అంతగాలేక మరోచోట అప్పుతెచ్చిన అరణాలలో మూడణాలు దాచాడానిరుపేద. అది యీ పిసినిగొట్టుకంటబడకుండా ఉండలేకపోయింది. రెండో ముడి కనబడకుండా ఉంచలేకపోయిన తనశక్తిహీనతకు లచ్చిగాడు కొంచెము అభిమానపడుతూ "కామందులోరు అల్లా సెలవిస్తే గరీబువాళ్ళము బతికేదెల్లా బాబయ్యా" అంటూ ఆముడి రొంటిన దోపడానికి యత్నించాడు.

"అయితే నీవు చాలాఘరానామనిషి వన్నమాట!" అని లక్ష్మీనారాయణ బజారువైపుచూచాడు. పశువులను అడవికితోలి అప్పుడేపకీరు గుమ్మములోకి వచ్చాడు. లక్ష్మీనారాయణ "ఒరే, పకీరూ! ఇల్లా ఒకసారి వచ్చి ఈలచ్చిగాడి రొంటిన ఉన్న డబ్బులమూట విప్పి చూడరా" అని పిలిచాడు.

పకీరువచ్చి లచ్చిగాడిని ముట్టుకొని డబ్బులమూట విప్పిమూడణాలు తీసి కామందుచేతి కిచ్చాడు. కుక్కిన పేనైపోయి లచ్చిగాడు మరిమాట్లాలేదు.

పకీరు పల్లెటూరితురక. అంటే పేరుతప్ప హిందువుడికీ వాడికీ భేదమేమీ లేదు. వాడే లక్ష్మీనారాయణగారి నమ్మినబంటు, పశువులకు మేతవేయడమూ, గదిలో ఉన్న పొట్టూతవుడూ జాగ్రత్తగాతీసి వాటికి పెట్టడమూ, పాలుతీయడమూ, మొదలైన పనులన్నీ వాడేచేస్తుంటాడు. కాని బాకీలు వసూలుచేయడమే ప్రధానమైనపని. వాడు మహమ్మదీయుడు గనుక మాల వాణ్ణి ముట్టుకోవడానికి సందేహించలేదు. మాల వాణ్ణి ముట్టుకొన్నా వాడు మహమ్మదీయుడు గనుక ఇంట్లో నౌకరీ చేయించుకోవడానికి బ్రాహ్మడికి ఏమీ సంశయము కలగలేదు. నౌకరీకి కావలసింది నమ్మకము గాని మతముకాదుగదా!

పకీ రిచ్చిన డబ్బులు పెట్టిలోవేసుకొని లక్ష్మీనారాయణ గుమాస్తాతో "చూడండి లచ్చిగాడి ఖాతాను వడ్డీ జమకట్టండి" అనిచెప్పి "మళ్ళా డబ్బుకావాలని చంపుతున్నావు. ఏమి కావాలేమిటి?" అని లచ్చిగాడిని అడిగాడు.

లచ్చిగాడు నుదుటిచేతులు జోడించి మొక్కుతూ "ఒకరూపాయి యిప్పించండి బాబూ? మీకాళ్ళకు మొక్కుతాను" అన్నాడు.

"ఎందుకురా! డబ్బంటే తాగాలని బుద్ధిపుడుతుంది. అవసరమా ఏడపా! అడిగినప్పుడల్లా ఇస్తుంటే—"

"అవసరములేకుంటే వస్తానా బాబూ?"

"సరే అర్ధరూపాయి తీసుకొనివెళ్ళు"

దీనినిగూర్చి కావలసినంత హంగామా జరిగింది. తన యిబ్బందులన్నీ చెప్పుకొని ఒట్లుపెట్టుకొని సాక్ష్యముకూడా చెప్పించి చివరకు పన్నెండణాలు తీసుకోవడానికి లచ్చిగాడు ఒప్పుకొన్నాడు.

అప్పటికి పదిగంటలు దాటింది. గోపాలము కొంచము చిరాకుపడుతూ, చందాలబుక్కుతీసి ఎదుటఉంచి "చూడండి. చాలా పొద్దెక్కినది. మేము మళ్ళా అమాడ నడచి ఎండలో వెళ్ళాలి. ఏదో మాసంగతి తెలిస్తే దారి సాగుతాము మరి!" అన్నాడు.

ఆపుస్తకము తీసికొని క్రిందికీమీదికీ రెండు మూడు సార్లు పారజూచి తిరిగి ఇచ్చివేసి ఒక నిట్టూర్పు విడిచి "చూడండి. పెద్దవాళ్లము మేమేమిస్తాము చెప్పండి" అన్నాడు లక్ష్మీనారాయణ.

"పెద్దవాళ్ళు ఇవ్వకపోతే పిల్లవాళ్ళు ఇస్తారా! ఇవ్వడానికి వాళ్ళదగ్గర డబ్బుఎక్కడది?" అన్నాడు గోపాలం.

"అదికాదు ఇన్నాళ్ళదాకాలేనిది గ్రంథాలయము అవసరము ఇప్పుడేమివచ్చింది. ఏవిజ్ఞానము లేకపోయినా

దేవుడంటేభక్తీ, పాపమంటేభీతీ పల్లెటూళ్ల జనానికి లేకపోలేదు. పత్రికలూ, పుస్తకాలూ చదివితేనేగాని జీవనము గడవదా! మనతాతముత్తాతలు ఏగ్రంథాలయాలుపెట్టి ఏపత్రికలు చదివారు? అదీగాక ఎవళ్ళకో చదువుకొనేవాళ్ళకుగాని ఈశాదరబందీ అంతా మాకెందుకు?"

"చదువుకొనే వాళ్ళకోసమే. రోజూ మీవంటి వాళ్ళువచ్చి చదువుకోక తప్పదనే నిర్బంధమేమీ ఉండదు. లెండి."

"నేను చదువుకోవడముకాదు. పిల్లా మేకా లేని వాణ్ణి నేను దీనికి ఏమిస్తానుచెప్పండి?"

"పిల్లా మేకా ఉన్నవాళ్ళు చూశారా మేమే మీయగలము? అంటారు. లేనివాళ్ళు మేమెందుకు ఈయడమంటారు. ఎలా చెప్పండి?"

"సరే. ఇప్పుడదంతాఎందుకు? ఏదో అంత దూరాన్నుంచి వచ్చారు గనుక ఏదో వేయక తప్పుతుందా! ఒకపావలా వేస్తున్నాను. మళ్ళీ ఒకసారి మీరువచ్చినా సరే లేకుంటే వెనకనుంచి నేనే పిలుచూచి పంపుతాను."

గోపాలానికి గొంతువరకు కోపము వచ్చింది. నోటమాట రాలేదు. విశ్వనాథము "ఈపావలాడబ్బుల కోసమేనా మేమింతదూరము కాళ్ళీడ్చుకుంటూ వచ్చింది?" అని అన్నాడు.

"పావలా అంటే అంతతక్కువలోలేదు. చూచారా ఆరణాలు రాబట్టడానికి మీయెదుటనే ఎంతహంగామా జరిగిందో ఇందాకట" అన్నాడు లక్ష్మీనారాయణ.

గోపాల మిక ఊరుకుండలేక "ఏపాపమెరగని ప్రజలను పీల్చిపిప్పిచేసి సంపాదించేడబ్బులో కొంతభాగము ఆపాపప్రాయశ్చిత్తానికి ఇవ్వడముమంచిది" అన్నాడు.

"ప్రజలను పీల్చిపిప్పి చేయడమేకాదు. చేసినపాపాలింకా ఎన్నోఉన్నవి. లేకుంటే ఒకఊరినుంచి మరో ఊరికి కాపురము మార్చడమెందుకు వస్తుంది?" అని విశ్వనాథము కొంచెము దురుసుగా అన్నాడు.

"కాపురము మార్చడమేమిటి?" అన్నాడు వెలవెలబోతూ లక్ష్మీనారాయణ.

"మీసంగతి ఎవరికీ తెలియదనుకుంటున్నారు. కాబోలు?" అన్నాడు విశ్వనాథం.

"ఏదో చందాకువచ్చారు మీరు. తక్కిన గొడవలన్నీ ఎందుకిప్పుడు?" అన్నాడు లక్ష్మీనారాయణ.

"మనిషినిబట్టి గొడవలుంటవి. రామవరపు భాగవతము వసంతవరములో కూడా జరిగితేనేగాని మీసంగతి నీకు తెలిసిరాదు. ఈ ఊరికరణము మాచెల్లెలి పినమామగారే. తెలిసిందా! నీసంగతి మాకు తెలుసుగాని మాసంగతి నీకు తెలియదుగనక చెప్పాము. పేదవాళ్ళ నెత్తురోడ్చి కూడబెట్టిన డబ్బు వడ్డీతో సహా కక్కినదాకా విడిచిపెట్టడమంటూ ఉండదు." అన్నాడు గోపాలం.

లచ్చిగాడు అక్కడనే ఉన్నాడు. తనదగ్గరనుంచి ఈబ్రాహ్మణుడు బలవంతముగా డబ్బులు లాగుకొన్నాడనేకోపము వాడిమనసులో ఇంకాచల్లారలేదు. వాడు కొంచెము మెల్లగా "నిజమే. పేదవాళ్ళ నెత్తురుపీల్చే ఈయన ఇంతవాడైనాడు. నాదగ్గర కూటికిలేదు బాబో అంటుంటే మిగిలిన చిల్లర ఎల్లాలాగుకొన్నాడో కనబడలేదూ?" అంటూ తక్కినవాళ్ళకేసి చూచాడు. వాళ్ళు కూడా సైగలమూలకంగా తమసమ్మతి వెల్లడించారు. ఇది చూచి విశ్వనాథము మరింత ఉత్సాహముతో "నీవు మరచిపోయినావేమో రామవరములో నిన్ను వెలివేసిన సంగతి! ఒకసారి ఆచరిత్ర అంతా జ్ఞాపకము చేయమంటావా?" అన్నాడు.

అకారణముగా ఈ యువకు లింతకోపము తెచ్చుకోడానికి కారణము తెలియక లక్ష్మీనారాయణ కొంచెము కలవరపడ్డాడు. అనుకోని ఈసంఘటన అతనిమనసులో బెదరు పుట్టించింది.

లక్ష్మీనారాయణ వెలిసంగతి ఇక్కడ కొంచెము చెప్పడము మంచిది. ఆయనకు ఒక్కతే చెల్లెలు. దైవవశమువలన చిన్నప్పుడే వశముతప్పి ఆమె అత్తవారింటిలో పోషించేదిక్కు లేక అన్నగారిల్లుపట్టింది. పిల్ల కొంచెము కన్నుముక్కు తీరైనది. అందులో ప్రథమయౌవనము. ఆయౌవనప్రవాహమునకు ఆచారనియమాదులు అడ్డు నిలువలేకపోయినవి. పడుచుదనపుదుడుకు ఆమెను గృహత్యాగినిగా జేసింది.

ఆ మేతప్ప లక్ష్మీనారాయణను మరెవ్వరూ 'నా అన్నవారు' లేరు. అదీగాక పసితనమునుంచి ఎంతో గారాబముగా చేతులార పెంచి పెద్దదాన్నిచేసి పెండ్లి చేశాడు. దైవయోగము! యావజ్జీవమూ ఆపిల్లకు అన్నగారిల్లే దిక్కయింది. కన్నమమతకన్నా పెంచిన మమతపెద్ద. ఎంతోకష్టపడి తిరిగి తిరిగి వెదికి వెదికి చెల్లెలిని తీసికొనివచ్చి ఇంటిలో పెట్టుకొన్నాడు.

పల్లెటూళ్ళో ఏసంగతీ దాగదు. అందులో ఇతరుల వెలితి వెల్లడిచేయడానికి వేలకొలది సంజయులు బయలు దేరుతారు. అసలుసంగతి ఏమైనా చిలవలతో పలవలతో లక్ష్మీనారాయణదుర్వర్తనత లోకవ్యాప్తమయింది. కొందరు దానికి దోహదము చేశారు. కొందరు దానికింద ఆటలుసాగించారు. కొందరు అసహ్యపడ్డారు. కొందరు కోపగించారు. కొందరు ఆశ్చర్యపడ్డారు. పిల్లాజెల్లా కలవాళ్ళు అయ్యోపాపమన్నారు. గడుగ్గాయలు ఛీఛీ అన్నారు. ధర్మమూర్తులమను కొనేవాళ్ళు ప్రాయశ్చిత్తమో ప్రాయశ్చిత్త మన్నారు.

లక్ష్మీనారాయణ మొదట కంగారుపడ్డాడు. వయసువచ్చినదాక పెళ్ళిచేయకుంటే ఆడపిల్లలు అదుపు తప్పుతారట! అందుకని ముక్కుపచ్చలారనప్పుడే ఒళ్ళో కూర్చోబెట్టుకొని తల్లిగారే తలంబ్రాలు పోస్తుంది. కాని చిన్నప్పుడు భర్తపోతే ఆపసిపిల్ల యావజ్జీవమూ నియమముగా తన బ్రతుకు బండలుచేసుకోవాలట! ఆహా! ఏమిధర్మము! ఏమిసంఘము!! ఏదో పొరపాటున వయసువచ్చినపిల్ల ఒకమాటు తప్పుచేస్తే "నీ యావజ్జీవమూ తప్పులుచేస్తూఉండు" అని వదిలిపెట్టడము ఏమిన్యాయమో! అసలు నిజానికి హిందూ సంఘము దురాచారాలచేత, పురోహితుల స్వార్థపరత్వముచేతా లోలోపల కుళ్ళిపోయింది. తప్పతాగి రోడ్డుమీద పడిపోతే, ఆయన ఏశ్రీమంతుడో, ఏఅధికారో అయితే ఎవ్వడూ నోరెత్తలేడు. ప్రస్తుతము సంఘమును పాలిస్తున్నది ధనపిశాచిగాని శ్రుతులుగావు, స్మృతులుగావు, ధర్మముకాదు. నేటి మానవస్వభావములో త్యాగదాక్షిణ్యములు చాలావరకు రూపు మాసిపోయినవి. ఎవరో మహానుభావులు ఇంత విశాలజగత్తులో ఉండకపోరు. కాని మానవుడు స్వార్థపరుడైనప్పుడూ, జాతీయతను చంపి ఆచారపిశాచి తాండవమాడసాగినప్పుడూ, సంఘధర్మమనేది ఇతరుల సంబంధములోనే తనసంబంధములో కాదని మానవుడను కొనడము వింతకాదు. ప్రస్తుతము కలిలో ధర్మగోవుకు ఒక్కటేకాలు ఉన్నదట. కాని ఉన్న ఆ ఒక్కకాలితో పేదవాడి మొగముమీద తన్నుతూ, ఆధర్మగోవు తన వాడికొమ్ములతో ధనవంతుల యినపపెట్టెలకు కాపలా కాస్తున్నది. మొరపతోటలోని 'దిష్టిబొమ్మలు'లాగు దేవుడూ, మతమూ, ధర్మమూ అనేవి దుర్బలులను పడగొట్టడానికి తెలివిగల శ్రీమంతుల అధికారమును నిలపడానికి ఉపయోగపడుతున్నవి. తోడి మానవుణ్ణి చూస్తే జాలీ, కనికరమూ, విశ్వాసమూ పుట్టడానికి బదులు అసూయా, ద్వేషమూ, మోసమూ కలుగుతున్నప్పుడు ధర్మశాస్త్రగ్రంథాలు చింపి వాటి పేజీలతో మసాలాపొట్లాలు కట్టుతున్నారంటే ఆశ్చర్యములేదు. కోపము రావడానికి కారణము లేదు. మతపిశాచి కాళ్ళక్రింద నలిగిపోతూఉన్న జాతీయత నెత్తిమీద కోట్లకొలది భగవద్గీతలూ, ఉపనిషత్తులూ వేసి లాభమేము టుంది? ప్రపంచము నాగరికతలో కొట్టుకొని పోతున్నది. ఈప్రవాహము ముందు ప్రాత దున్నది అనడములేదు. మనకు సంబంధములేదని దూరముగా ఉండడానికికూడా దేనికీ బలము చాలదు. ఇటువంటప్పుడు స్వభావమూ మారాలి. ధర్మమూ మారాలి. లక్ష్మీనారాయణ మనస్సులో ఈ ఊహలు కలిగినవో లేవో చెప్పడముకష్టము. కాని అతగాడు సంఘపుగోలనుమాత్రము లెక్కపెట్టలేదు. "ఈ సంఘమువల్ల వచ్చేదేమిటి, పోయేదేమిటి? సంఘముకోసము చెల్లెలిని విడిచిపెట్టితే మూర్తీభవించిన స్వార్థపిశాచములాగున్న ఈ సంఘము తనకష్టములకు అక్కరకు వస్తుందా? అదీగాక చెల్లెలిని విడిచిపెట్టిన మాత్రాన వచ్చినవాడు పోతుందా? పిల్లపోయినా పురిటివాసనపోదు. బాగుచేయాలంటే పరిత్యాగముకన్న ప్రేమేఎక్కువ మంచిసాధనము." అని అనుకొని ఉంటాడు. పొరపాటున తప్పటడుగువేసిన ఒకవ్యక్తిని క్షమించడముకోసము ఆయన ఎంతో శ్రమపడవలసివచ్చింది.

సంఘమును ధిక్కరించినందుకు వెలివచ్చిపడ్డది. ఏదో పెద్దతలకాయ లన్నవాళ్ళను మంచి చేసుకోవడానికి కూడా లక్ష్మీనారాయణ యత్నించలేదు. పల్లెటూళ్ళలో పట్టుదలలెక్కువ. చాకలి బట్ట లుతకడమునకు రాలేదు. మంగలి ముఖము తప్పించాడు. సరుకులమ్మేదుకాణదారు ఇంట్లోఉండే లేడనిపించాడు. పిలిచినా ఎవరూ పలికే వారు లేకపోయారు. నిప్పూ నీళ్ళూకూడా కరువయ్యే స్థితి వచ్చింది. ధనముపోగవేస్తే ధర్మదేవతకూడా దాస్యముచేస్తుంది. కాని లక్ష్మీనారాయణ అంతగా ఉన్నవాడు కాడు. చివర కతగాడు ఈ బాధపడలేక ఆ ఊళ్ళో కాపురముఎత్తివేసి వసంతవరము ప్రవేశించాడు.

పాపము! లక్ష్మీనారాయణ ఈ అవస్థపడడము తన కోసము. అందరికీ తెలిసినదైనా ఒకణ్ణిగూర్చిననింద పరోక్షంగా వెలువడుతున్నపుడు కలిగే ఆనందాన్ని అందరూ కోరుతాను. జరిగిన పొరబాటువల్ల అయిన గాయమును ఏనిమిషమున ఎవరువచ్చి గెలుకుతారో అనే ఆపేదవాళ్ళగుండెలు యావజ్జీవమూ భయకంపితములు కావలసివచ్చింది. ఈసంగతి ఎవరైనా తలపెట్టితే చాలు లక్ష్మీనారాయణప్రాణము కంఠగత మవుతుంది. అయ్యో! అమాయకురాలు తనచెల్లెలు ఏమి బాధపడుతుందో అని. "యధాస్త్రీణాం తధావాచాం సాధుత్వే దుర్జనో జనః" అని చెప్పిన భర్తృహరి ఎంత సత్యవాది!

ఈ గందరగోళము చూచి లక్ష్మీనారాయణ నిర్విణ్ణుడవడమునకు కారణమిది. అందువల్ల అతడు ఏమీ మాట్లాడలేక కళ్ళువప్పగించి నిలుచున్నాడు. అతని చూపులలోని కనికరమూ, నీరసత్వమూగణమూ ఒక్క గోపాలముమాత్రము కనిపెట్టాడు. అతనిమనస్సుకూడా చివుక్కుమన్నది.

విశ్వనాధము "నాలుగుకోసులు నడచి మేము నీదగ్గరికి ముష్టికి వచ్చామనుకొన్నావా? ఏమి ధర్మబుద్ధి!! లోకుల ఇళ్ళుగుల్లచేసి పెద్దలై——"అని ఏమో అనబోయినాడు.

గోపాలము అడ్డమువచ్చి ఊరుకోఅన్నాడు.

రెండుజాములు కావచ్చింది. ఎండలోనడచిరావడము వల్ల గోపాలానికి చాలా దాహము వేసింది. ఈ వాగ్వాదానికిముందే "కొంచెము మంచినీళ్ళు ఇవ్వండి" అని అడిగాడు. బ్రాహ్మణుడు మంచినీళ్ళు అడిగాడుగదా అని కంచుచెంబులో నీళ్ళుపట్టుకొని లక్ష్మీనారాయణ చెల్లెలు గౌరమ్మగారువచ్చి తలుపుదగ్గర నిలుచున్నది. రెండుమూడుసార్లు 'ఎవరికీ మంచినీళ్ళు' అని ఆమె అడిగిందికాని గోపాలానికి వినబడలేదు. ఈ మాటలు ముగియగానే ఇవ్వవచ్చునని ఆమె నీళ్ళచెంబులో అక్కడనే నిల్చుండి పోయింది ఆమెకు 24, 23 ఏండ్లకన్న ఎక్కువ యీడుఉండదు. అప్పుడే స్నానము చేసింది కాబోలు తడిజుట్టు జారుముడివేసుకొన్నది. బరంపురం పట్టుపంచ కట్టుకొన్నది. గోపాలము 'ఊరుకో' అని కసరడముతోనే విశ్వనాధము అటూఇటూ చూచాడు. గౌరమ్మగారు అతనికంట బడ్డది. వెంటనే అతడు ఆ వైపుచూచి "పట్టుబట్ట కట్టుకొనివచ్చినంత మాత్రాన నీచేతినీళ్ళు మేముతాగుతామా! గోపాలం! ఆమే కథానాయిక. నీకోసము నీళ్ళుతెచ్చింది" అన్నాడు.

ఈమాట వినడముతోనే ఆమెచేతిలోని చెంబు గభాలున క్రిందబడిపోయింది. ఆమె తిరిగిచూడకుండా గిరుక్కున లోపలికివెళ్ళుతూ మెల్లగా "అన్నయ్యా! వాళ్ళెందుకు వచ్చారో కనుక్కొని పంపించు" అని అన్నది.

ఇంతవరకూ విహ్వలుడైఉన్న లక్ష్మీనారాయణ చెల్లెలిమాటవిని ఉలికిపడి మరింత కంగారుతో "ఆఁ ఇదిగో చూస్తున్నాను" అన్నాడు.

గోపాలముమనస్సులో గౌరమ్మగారు వెళ్ళుతూ అన్నమాట కొంతజాలినీ, సహనమునూ కలిగించింది. ఈ గందరగోళములో తనకూ భాగమున్నదని తెలిసికూడా ఆడది ఎంతసహనము వహించింది!

గోపాలము పట్టణవాసముచేసి కొంత నాగరికతా, మర్యాదా, నేర్చుకొన్నాడు. అందులో చదివినది ఇంగ్లీషు. విశ్వనాధం వట్టిమోటుమనిషి. మర్యాదామన్నా తెలిసినవాడు కాడు. కలహమువస్తే స్త్రీపురుషభేదము పరిగణించనంత పట్టుదల అతనికి సహజము. అతని

మనస్సుకూడా అంత కఠినమైనదే. వివాదములో వీర పురుషావతారము. ఈపారుష్యముచూచే గోపాలం కొంచెము కసురుకొంటూ “ఏమి టీకోతిచేష్టలు! మంచీ చెడ్డా అక్కరలేదా?” అన్నాడు.

తనమాటలు ఏసంబంధమూలేని ఒకస్త్రీకి ఎంత మనోవ్యథ కలిగిస్తవో ఊహించేస్థితి ఎన్నడూ ఎరగని విశ్వనాథము, గోపాలముమాటలతో మరీ నిష్ఠురత వహించి కళ్ళెఱ్ఱచేసి పైగా “ఏం. అబద్ధమాడానా? అధర్మముచేశానా? ఎంత సాహసమో చూడు గురుగింజలాగు నీళ్ళచెంబుతో తయారయింది. తనమచ్చ ఎవరికీ తెలియదనుకుంటున్నది. మొగవాళ్ళ ఎదుటికి రావడానికి సిగ్గుకూడాలేదు.” అని స్త్రీచేయదగని మరొక ద్రోహమును ఉద్ఘాటిస్తూ అన్నాడు.

మరి మాట్లాడడమువల్ల అవమానము ఎక్కువ కావడమేగాని లాభములేదని తలచి గోపాలము “మంచినీళ్ళు నేనే తెమ్మన్నాను. అనవసరముగా జగడమెందుకు? మనము వెళ్ళిపోదాము, రా,” అని గోపాలము విశ్వనాథము చెయ్యిపట్టుకొని లాగాడు.

లక్ష్మీనారాయణ “ఇదిగో చూచారా! అనవసరమైన గోల ఎందుకు? నావిషయములో పావలాకూడా గొప్ప మొత్తమే. ఇదిగో ఉరణాలు వేస్తున్నాను, ఇప్పుడే ఇస్తాను. చూడు పంతులూ, ఖర్చువ్రాసి అరణాలు వీరికియ్యి” అని అన్నాడు.

విశ్వనాథము ఏదో పెంకెజబాబు ఇవ్వడానికి తయారుకావడముచూచి గోపాలము ఇంత గంధరగోళము జరిగినాక ఈ అరణాలడబ్బుల సంగతి తనకు ఎంతో నీచముగా కాన్పించినా, మనసులోని అసహ్యమును అణచుకొని “మీ రివ్వనక్కరలేదు లెండి” అన్నాడు.

ఈమాట కోపములో అన్నదేనని తలంచి లక్ష్మీనారాయణ గోపాలముకేసి చూచి ఒకనిట్టూర్పు విడిచాడు. అతని వేదనచూచి గోపాలానికి నవ్వువచ్చింది. వడ్డీవ్యాపారముతో జీవించే అతనిదృష్టిలో పావలాకూ అరణాలకూ ఎంతభేదమున్నదో మనసులోనే ఊహించుకొని గోపాలము మెల్లగా నవ్వుతూ “మేము నిజముగా పావలాకు అరణాలకు రాలేదు. వెళ్ళిపోతాము” అన్నాడు. అతనిమనసు నిజముగా క్షోభించింది. తన మనసులో “వీళ్ళు పట్టిక్షుద్రులు. అరణాలుకన్న ఎక్కువదానము చేయడము వీళ్ళ తరముకాదు. వీళ్ళకు డబ్బేప్రాణము డబ్బే పరమావధి. వీళ్ళ దేవుడికికూడా డబ్బే పీఠము” అని అనుకొన్నాడు.

3

ఇంటికి వెళ్ళిపోవడానికి విశ్వనాథము చేయిపట్టుకొని గోపాలము వెనకకుతిరిగి అటూఇటూ చూచాడు. ఆ అరుగుమూల కూర్చున్న ఒక కుర్రవాడిమీద పడింది అతనిదృష్టి.

ఆ కుర్రవాడికి పదేండ్లు ఉంటవి. పసుపు పచ్చగావంచా కట్టుకొన్నాడు. పసుపుదే ఒక ఉత్తరీయము పైనవేసుకొన్నాడు. గొప్పాదమంత పిలకతప్ప తల అంతా నున్నగా క్షౌరము చేయించుకొన్నాడు. చూస్తే ఆకుర్రవాడివాళ్ళు ఎవరో కాలముచేసినట్లు తోస్తుంది. ఎక్కడనో చూచినట్లు ఉండి గోపాలము “ఇక్కడి కెందుకు వచ్చావు నీవు?” అని ప్రశ్నించాడు.

వ్రేలితో చూపిస్తూ ఆపిల్లవాడు “మా అమ్మ వచ్చింది లోపలఉన్నది మాడబ్బు ఈయనదగ్గర ఉందట” అని లక్ష్మీనారాయణను చూపించాడు.

డబ్బున్నదని వినగానే గోపాలము ఈ సంగతి ఏమిటో చూడాలని అనుకున్నాడు. వెంటనే దాహము పుచ్చుకున్నా విశ్వనాథమును ఆపి అరుగుమీద కూర్చున్నాడు. లక్ష్మీనారాయణ గోపాలము కూర్చుండడము చూచి ఏమనుకొన్నాడో ఏమో “మీ ఇల్లెక్కడ?” అని ఆపిల్లవాణ్ణి ప్రశ్నించాడు.

“మాఊరు రామపురం. నాపేరు నరసింహం” అని ఆపిల్లవాడు చెప్పాడు.

“మీనాన్నగారి పేరేమిటి?” అన్నాడు లక్ష్మీనారాయణ.

విశ్వనాథము “ఓహో నీవురా!” అంటూ లక్ష్మీనారాయణకేసి తిరిగి “వాళ్ళనాయన భైరవమూర్తి పోయి చాలారోజులయింది. కొడుకుపోయిన విచారమువల్ల విరాగిఅయి తాతగారైన అవధానిగారు సం

సాగను విడిచిపెట్టి దేశాలమీదికి లేచిపోయాడు. ఏడేండ్లకు మళ్ళా తిరిగి మొన్ననే వచ్చాడు. ఆయన వచ్చిన రెండుమూడు రోజులలోనే వాళ్ళఇల్లు కాలిపోయింది. నిప్పు ఆర్పడానికి యత్నించి ఆముసలాయన కూడా నిప్పుసెగసోకి చచ్చిపోయాడు. ఆయన కెవరూ లేరు. ఈ కుర్రవాడే దినవారాలు చేయవలసి వచ్చింది." అని ఆపిల్లవాడిపక్షాన తాను చెప్పాడు.

ఒక్క లక్ష్మీనారాయణతప్ప తక్కిన అందరూ ఈ వృత్తాంతమువిని విచారముతో నిట్టూర్పు విడిచారు.

లక్ష్మీనారాయణ ఏదో జ్ఞాపకము తెచ్చుకోవడానికి యత్నిస్తున్నట్లు కొంచెము తలఎత్తి ఒక కన్ను మూసి యోచించి "డబ్బు నాకిచ్చినట్లు చేతిఉత్తరము గాని, రశీదుగాని ఉన్నదా? మీ అమ్మను అడుగు." అన్నాడు.

పిల్లవాడు తల్లిని అడిగాడు. ఆమె ఏడుస్తూ "ఏమీ లేదు. అన్నీ ఇంటితోపాటు కాలిపోయినవి." అన్నది.

"ఎన్నిరూపాయలు?"

ఈ ప్రశ్నతో ఆవితంతువు ముందుకువచ్చి "మా మామగారు చావడానికి ముందు నాతో మీదగ్గర అయిదువందలుంచి తాను తీర్థయాత్రకు వెళ్ళినట్లు చెప్పారు. మేము కష్టదరిద్రులము. కొంపకాలిపోయింది. పెద్దదిక్కు మమ్మలిని విడిచిపెట్టిపోయింది. తినడానికి తిండికూడాలేదు. ఏదో మీరు ఊరికే ధర్మానికి ఇచ్చినట్లు తలుస్తాము. దయచేసి ఏదో బిక్షపెట్టండి" అంటూ కళ్ళు అద్దుకొన్నది.

ఇంతవరకూ ఏదోవ్రాస్తూన్న గుమాస్తా ఆమెఏడుపు చూచి "పోనీ ఎవరైనా సాక్ష్యమున్నారా?" అని అడిగాడు.

తల అడ్డముగా ఊపుతూ ఆ ముసలివితంతువు "లేరు బాబూ! మొన్న మామామగారు చెప్పినదాకా ఈసంగతి మాకూ తెలియదు." అని కొంచెము పెద్దగా ఏడ్వసాగింది.

మెల్లగా నవ్వుతూ గుమాస్తా "ఏడ్చినంతమాత్రాన వచ్చేది ఏమీలేదు. ఇది డబ్బుతోపని. సాక్ష్యమూ లేదూ, చట్టుబండలూ లేదు. ఇంత రశీదుముక్కైనా లేదు. ఎల్లాచెప్పండి." అన్నాడు.

వితంతువు ఏడ్పు కొంచెముపెంచింది. ఏడ్చి లాభములేదన్న సంగతి అందరికీ తెలుసును. ఆమెకూ తెలుసును. కాని గౌరమ్మగారు గుమాస్తామాటవిని లోపలినుంచి "రశీదులేదు, సాక్ష్యమూలేదు అని సాటిబ్రాహ్మలసొమ్ము గంగలో కలుస్తుందా! ఏడేండ్లక్రితమని ఆమె చెప్తూనే ఉంది వెనకటి ఖాతాలన్నీ తిరగ వేస్తేసరి" అనిఅన్నది.

గోపాలం ఆశ్చర్యపడ్డాడు. దిక్కులేనివాళ్ళ విషయమై ఈసానుభూతి చూపించేవాళ్ళెవరా అని గుమ్మముకేసి లోపలికి చూచాడు. ఎవరూ కనబడలేదు. లక్ష్మీనారాయణకు చెల్లెలంటే ప్రాణము. ఆమె మాట అన్నదంటే కాదనిచెప్పడము అతనితరముకాదు. గుమాస్తాకు ఈసంగతి తెలుసు. అందువల్ల అతడు విసుక్కొంటూ "నాచావుకోసము వచ్చిందీమె. ఎంత ప్రొద్దెక్కిందో చూడండి" అంటూ బీరువాలోపలి ఖాతాపుస్తకాల నన్నిటిని కిందపడవేశాడు.

"మీరు చూడలేకుంటే ఇలాఇవ్వండి నేను చూస్తాను. ఏడేండ్లక్రితపు ఖాతాచూస్తేసరి." అని లోపలి నుంచి గౌరమ్మగారన్నది.

"ఖాతాచూస్తే తెలుస్తుందని నాకూ తెలుసును. కానీ ఏసంవత్సరమూ, ఎవరిచ్చారూ తెలియకుంటే ఎన్ని ఖాతాలని వెదకడము? పుస్తకము పుస్తకమూ పేజీలు తిరగవేస్తూ ప్రతిపద్దూ చూడడము తేలికపనికాదు. ప్రొద్దుకూడా చాలాఎక్కింది. నిజముగా జమయిచ్చే ఉంటే పద్దు ఎక్కడికీపోదు. తప్పకుండా నీడబ్బు నీకు ముట్టితీరుతుంది. రేపొకసారి నీవు మాయింటికివస్తే అడిగి తెలుసుకోవలసిన సంగతులు తెలుసుకొని పద్దు వెతికి ఉంచుతాను" అన్నాడు గుమాస్తా.

డబ్బు ఎవరిచ్చారో ఎప్పుడిచ్చారో గుమాస్తాకు తెలియక కాదు. అతనికి అన్నీ తెలుసును. తలుచుకుంటే నిముసములో ఆపద్దు బయటపడవేయగలడు. అయినా రేపు తనయింటికి ఆవితంతువును ఎందుకురమ్మన్నాడో గుమాస్తా, ఆరహస్యము అందరూ గ్రహించారు. సంగతులు తెలుసుకోవడమనేది వట్టి నెపము. ఇటువంటిదే నిజాయితీకిందా, పరోపకారముకిందా, పెద్దమనిషితరహాకిందా దేశములో చెలామణి అవుతున్నది. ఇవి అవి

తంతువును తెలియును. ఆమె రేపొకసారి నాలుగుకోసులూనడిచి వ్యాపారివంతులయింటికి రావడానికి సమ్మతించింది. ఆమె నిరుపేదతనమూ, అవసరమూ ఆమెను సమ్మతించేటట్లు చేసినవి. గోపాలము ఏవో అనవలెననుకొన్నాడు గాని అసలు వ్యవహారమే చెడుతుందేమోనని ఊరుకొన్నాడు. గుమాస్తా అన్నమాటలు గౌరమ్మగారు విన్నది. వెంటనే ఆమె ఆ నిరుపేదరాలి అసహాయతకు కనికరము వహించి "అన్నయ్యా! గుమాస్తాగారు చూపలేకుంటే ఏడేండ్లఖాతాపుస్తకాలూ లోపలికి పంపించు. నేను చూస్తాను. పెద్దయింటి ఆడమనిషి నాలుగుకోసులు నడిచివచ్చింది. రేపు మళ్ళీ కాళ్ళీడ్చుకొంటూ వస్తుందా! ఏడేండ్లక్రితమని తెలుస్తూనేఉంది. ఒకసారి చూస్తే జమఉన్నదీ లేనిదీ తేలుతుంది. ఆడమనిషి అబద్ధమాడుతుందా," అని అన్నది.

గౌరమ్మగారి సద్బుద్ధికి గోపాలము లోలోపల సంతోషించాడు. లక్ష్మీనారాయణ "ఎక్కిన పొద్దు ఎక్కనే ఎక్కింది. చూడండి ఖాతా. ఎవరో అయిదు వందలు జమయిచ్చినట్లు నాకూ కొంచెము జ్ఞాపకమున్నట్లున్నది." అని గుమాస్తాకేసిచూచి అన్నాడు.

గుమాస్తా మారు మాటాడలేక కొంచెముసేపు ఖాతాలు అటూఇటూ చూస్తున్నట్లు త్రిప్పి ఏదో ఒక పుస్తకము తీసి ఒకనిట్టూర్పువిడిచి "అమ్మా! దొరికింది. సరిగా ఏడేండ్లక్రితమే. గౌరమ్మగారిది సూక్ష్మబుద్ధి. బంగారుతల్లి సరిగాచెప్పింది." అన్నాడు.

"సరే, ఎనిమిదేండ్లకూ ఎన్నినెలలు తక్కువో చూచి వడ్డీకూడా త్వరగాకట్టండి. పెద్దఇల్లాలు రావడం పోవడం కష్టంగాదూ!" అన్నాడు లక్ష్మీనారాయణ.

గుమాస్తా ధుమధుమలాడుతూ, ముఖముచిట్లించి "వడ్డీకట్టడముకూడా ఎందుకు?" అన్నాడు.

"బాగుందివరస! ఇన్నేండ్లూ ఆడబ్బు మనదగ్గర కూర్చున్నదా? వడ్డీకి తిరగడములేదూ! మనకువడ్డీవచ్చినప్పుడు వాళ్ళకు ఇవ్వవద్దూ? సరిగా ఆబ్రాహ్మణుడిపేర ఎప్పుడెప్పుడెంతమొత్తము జమఉన్నదో చూడండి." అన్నాడు లక్ష్మీనారాయణ.

ఇక తప్పదుగదా అని గుమాస్తా ముక్కుతూ మూల్గుతూ లెక్కతయారుచేసి "అంతా ఏడువందల ఏభై రూపాయీలయింది" అన్నాడు.

లక్ష్మీనారాయణ "అమ్మా ఇనపపెట్టితీసి సొరుగులోఉన్న నోట్లకట్ట ఇలాపంపించూ" అని గౌరమ్మగారితో చెప్పి ఆముసలివితంతువును చూచి "డబ్బంతా ఇప్పుడేతీసుకొని వెళ్ళుతారా? కొంత మొత్తమేకావాలా?" అని అడిగాడు.

ఈమాటతో ఆముసలమ్మకు కలిగిన ఆనందము దైవానికి తెలియాలి. గోపాలము మనసులో ఒక సంగ్రామము జరుగుతున్నది. అతనుగాని విశ్వనాథము గాని జరుగుతున్న సంగతికి కళ్ళప్పగించి కూర్చున్నారు. పెదవి విప్పడానికి సమయముగాని అవసరము గాని కాన్పించలేదు. ఆముసలమ్మ కళ్ళుతుడుచుకుంటూ "లేదు నాయనా. డబ్బంతా నాకు అవసరములేదు. అయిదువందలిస్తే చాలును." అన్నది. "అయితేసరే," అని లక్ష్మీనారాయణ గుమాస్తాకేసి చూచి ఐదువందలూ ఖర్చు వ్రాయండి. మిగతా డబ్బుకు ఆమెకు ఉత్తరము వ్రాసిఇవ్వండి. వ్రాయడము పూర్తిఅయినతర్వాత ఆపద్దు ఒకసారి నాకిస్తే కిందసంతకము చేస్తాను" అన్నాడు.

ముఖము చిట్లిస్తూ గుమాస్తా "మీరెందుకూ సంతకము. నేను చేస్తాను లెండి" అన్నాడు.

గుమాస్తా గొంతు నులిమివేయవలెనన్నంతకోపము వచ్చింది గోపాలానికి. కాని దేశమంతటా నిండిఉన్న ఈ తరహా పెద్దమనుష్యులలో ఈ గుమాస్తాఒకడు.

"వద్దు వద్దు. నాళ్ళతో పద్దుచూచి సంతకము చేస్తాను నేనే" అని ఆపుస్తకము తీసుకొని ఒకనిమిషము పేజీ పైనుంచి క్రిందికి ఒకసారిచూచి "చూడండి ఆ బ్రాహ్మణుడిపేర జమఉన్న ఈ మొత్తము పద్దులో చేర్చలేదు. నేను తెలుసుకోగలనా అనుకున్నారు కాబోలు గుమాస్తాగారు అన్నప్పుడూ ప్రతిపద్దూ కళ్ళలో చూస్తూంటామా! అందుకనే నేను సంతకము చేస్తానన్నాను" అని లక్ష్మీనారాయణ నవ్వాడు. అంతమందిలో అన్న ఆ మాటలకు గుమాస్తాముఖము నల్లబడ్డది.

గోపాలము తనబలగముతో ఇంటికి వెళ్ళడానికి లేచాడు. జరిగిన గందరగోళాన్నిబట్టి వాళ్ళను భోజనానికి ఉండమనడానికి లక్ష్మీనారాయణకు సాహసము లేకపోయింది. గుమ్మము వరకూవెళ్ళి గోపాలము ఒకసారి వెనకకుతిరిగి చూచాడు. గౌరమ్మగారు పళ్ళెములో బత్తాయిపండ్లు ఒలిచి తొనలుతీసి ఉంచి ప్రేలితో గోపాలముకేసి చూపుతూ అన్నగారితో ఏమో చెప్పుతూ కాన్పించినది. అతడొకనిట్టూర్పు విడిచి వీధిలోకి వెళ్ళిపోయాడు.

ఎండ మండిపోతున్నది. పైన నెత్తి, కింద కాళ్లూ కాలిపోతున్నవి. ఆమడదూరము నడవవలసి ఉన్నది. పోనీ ఎవరింటికైనా వెళ్ళుదామా అంటే ఒకరా! ఇద్దరా! గోపాలానికి దాహబాధ ఎక్కువయింది. వాళ్ళవెంటనే వెళ్ళుతూ గుమాస్తా గోపాలము దగ్గరకువచ్చి “పొద్దు చాలాఎక్కింది. ఏదో కొంచెము దాహము పుచ్చుకొనివెళ్ళుదురుగాని మాయింటికి దయచేయండి. నేను మీనాన్నగారు సోమయాజులగారిని బాగా ఎరుగుదును. చదువుసంధ్యలకోసము పొరుగూళ్ళలో ఉండడమువల్ల మీరంటే అంతగా పరిచయములేదుగాని” అన్నాడు. గోపాలము మాట్లాడలేదు. అందరూ నడుస్తున్నారు. గుమాస్తాకు లక్ష్మీనారాయణ చేసిన అవమానానికి ఒళ్ళు కాలుతున్నది. వీళ్ళందరూ తన్నుగురించి ఏమి ఉద్దేశపడ్డారో అని అతని మనస్సు కించగాఉన్నది. అందువల్ల తన మంచితనమూ, లక్ష్మీనారాయణ నైచ్యమూ కొంచెము వెల్లడించి వాళ్ళమనస్సులు సుముఖములు చేసుకోవడమునకు ఆయన గోపాలముకేసిచూచి “మీవంటివాళ్ళు ఇంటికిరావడము పెద్దలు తరించారన్నమాట. దుర్మార్గుడు మీకు అరణాలు ముష్టిఇవ్వవచ్చాడు. నాకు చాలా అసహ్యము వేసింది. తనకు తోచిందేకాని మనము చెప్పినమాట వింటాడా!” అన్నాడు.

గోపాలము మాట్లాడలేదు. విశ్వనాధము “సరేలెండి. రెండురోజులలో చూడండి. దీనికి తగిన ప్రాయశ్చిత్తము చేయకపోతే నేను బ్రాహ్మణుడనేకాను. ఈఊరి కరణము మావాడే. మీమనసులో ఉంచండి” అన్నాడు.

గుమాస్తా అవకాశము దొరికిందిగదా అని “మావాళ్ళూ చాలాగొప్పగా బతికినవాళ్ళేకాని దుర్మార్గుడి దగ్గర చాకిరీచేయక పూటగడవనిస్థితి వచ్చిందిప్పుడు. నేనూ ముప్పూటా సంధ్యావందనమూ దేవతార్చనా చేయకుండా భోజనముచెయ్యను. అందులో వ్యాపారులమాయెను. మీరు వెలిమాటతెచ్చారు కాబట్టి చెప్తున్నాను. ఎంతగడుసుదనుకున్నారామె. దయాదాక్షిణ్యాలు ఏకోశానాలేవండీ లోపలినుంచి ఆజ్ఞాపిస్తుంది. అంతా ఆమెమాటప్రకారము జరిగితీరాలి. ప్రొద్దుటినుంచి భోజనములేకుండా ఉన్నాడు బ్రాహ్మడనే మాటేలేదు. ఎంతచాకిరీచేసినా ఫలమేమిటి? కృతఘ్నుడు. నలుగురిముందూ ఎల్లా హేళనచేశారో చూశారా? మీరుకాబట్టి సరిపోయింది. ఇంకెవరైనా అయితే ఏమనుకుంటారు నన్నుగురించి చెప్పండి. సిగ్గులేక మీకు మంచినీళ్ళు తెచ్చిందామె. ఏమిపోకలు పోతుందనుకున్నారు? వద్దు చూచిందాకా నాఎముకలు కొరికిందిగాని బ్రతకనిచ్చిందా?” అన్నాడు.

ఇంతవరకూ మాట్లాడకుండా నడుస్తూఉన్న గోపాలము హఠాత్తుగా ఆగి “నాకు చాలాదాహ మవుతున్నది. వెనకకువెళ్ళుతాను” అన్నాడు. గుమాస్తా నివ్వెరపోయి “వెనకకు ఎక్కడికి వెళ్ళుతారూ? ఆకసబడేదే మాఇల్లు” అన్నాడు.

“నేను మీయింటికిరాను. వీళ్ళనుతీసుకొని వెళ్ళండి. నేను లక్ష్మీనారాయణగారింటికేవెళ్ళి మంచినీళ్ళు తాగుతాను.”

అరె ఆదుర్మార్గురాలి చేతినీళ్ళు!! ఆపతితురాలి చేతినీళ్ళు త్రాగడము?!!. అందరూ కళ్లు పెద్దవిచేశారు.

విశ్వనాధము గోపాలము చేయిపట్టుకొని “నడివీధిలో ఏమిటీ భాగవతము? నీవు అంతవాడవు కావనా? నేనెరుగుదును. నీవు ఆపతితురాలి చేతినీళ్ళుత్రాగుతావా?” అన్నాడు.

గోపాలం చెయ్యిగుంజుకొని “అవును. ఆమె మహానుభావురాలు. పొరపాటును పురస్కరించుకొని మూర్తీభవించిన మంచితనాన్ని నిరసించడము పాపము. మనసంకుచితహృదయాల అసూయా ద్వేషాలకన్న

ఆమె హారపాటే చాలాగొప్పది. తప్పుచేయని వారెవ్వరు? ఆడదాని చరిత్రలో ఉన్న త్యాగమూ, దయాదాక్షిణ్యములూ, నిష్కళంకానురాగమూ పరిగణించకుండా అజ్ఞానమువల్ల కలిగిన దోషమునుమాత్రమే ఉద్ఘాటించడము మన కిప్పటిదికాదు. రామాయణమునుండి వస్తున్నది! ఆమెదోషానికి సంఘానిదేగాని ఆమెదికాదు బాధ్యత. 'బలవానింద్రియగ్రామో విద్వాంసమపికర్షతి' అని ఆర్యోక్తి. ఆచారముకన్నా స్వభావము బలవత్తరము. పతితులకు పావనతా, రోగులకు ఆరోగ్యమూ, ఆపన్నులకు సాహాయ్యమూ, దరిద్రులకు అన్నమూ, కల్పించలేని ధర్మము ధర్మముగాదు. సంఘము సంఘముగాదు. పక్షవిరహితము చేసి పక్షి అధఃపతితమవుతున్నదనడము ధర్మదేవతకళ్లు పొడిచివేయడమే; ధర్మము సనాతనమే. కాని, దేశకాలస్థితులవలన దానికి రూపమేర్పడుతుంది. ఈరూపము పరిణామశీలము. పరిణామమంటే ఏదో విప్లవముగా ఊహించుతాడు మానవుడు. దానికి కారణము ఆచారదాస్యము. ఆచారదృష్టిలో లోకమునకు ఈమెపతితురాలు. కాని ఆచారపిశాచి మానవత్వాన్ని చంపగలిగినపుడే పాతిత్యము. నిజానికి మనకంటె ఆమెలో మానవత్వమూ, హృదయమూ ఎక్కువ సజీవముగా ఉన్నవి. ఆమె చేతినీళ్లు త్రాగినంతమాత్రాన నాబ్రాహ్మణ్యము పోయేటట్లయితే నేను బ్రాహ్మణుడ నవడమునకు తగను." అని గిర్రున వెనకకు తిరిగినాడు.

"అయితే వాళ్ళకూ నీకూ ఒకమాటే ప్రాయశ్చిత్తము!"

"వెఱ్ఱివాడా' తెలిసి చేసినదానికి ప్రాయశ్చిత్తముంటూలేదు. అదీగాక పశ్చాత్తాపాగ్నికన్న నాలుగు మంత్రాలముక్కలు పావనత్వ మివ్వగలవా?"

"అయితే నీకూ గ్రంథాలమోద్యమానికి——"

"ఆఁ. హస్తోదకమే."

అని గోపాలము లక్ష్మీనారాయణ ఇంటికే వెళ్లి సాగినాడు.

—వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి.
(సాహితీసమితి)

జినదేవ

౧

ఆతని మోవికెంపు తడియారని
నిద్దపునవ్వులే యుషో
ద్ఘాతము లక్షరప్రణయ
కావ్యవిభూతికి; విశ్వమోహన
జ్యోతులకృత్రిమప్రకృతి
సుందరముల్ నయనద్వయంబు; అనా
ఘ్రాతలశాంత మాకయుఁగట్టిన
సాత్త్వికదివ్యమూర్తియున్!

౨

ముద్దులమూటగా కరిగిపోసిన
యాతని పాలబుగ్గలం
దద్దిన బాలభాస్కర
నవారుణదీప్తులు; తమ్మిమొగ్గలం
దిద్దెడి మేలివట్రువలు
దేరినగడ్డము, లౌకికమ్ములో
బుద్ధికి నందరాని తలపుల్
గొనివచ్చు ప్రశాంతి నిచ్చుచున్.

3

ఆ మహనీయమోహన
ముఖాబ్జమునన్ దోలుకాడుచున్న ని
ష్కామపవిత్రతేజ మవికల్పక
నిత్యసమాధినిష్ఠ హిం
సామలినప్రవిష్టు లిహసంగులు
ధమ్మపదమ్ముపట్టి స్వ
శ్శ్రీమధురాత్ములై హితము
జెందగ మీఁదికి లేవనెత్తెడిన్.

—బొడ్డు బాపిరాజు.